

Helyzetjelentések — versben

Három költő kötetét olvasom. Nem „induló”, nem „kezdő”, csak elsőkötetes szerzők műveit. E három különböző helyzetjelentést három kiadónk jelentette meg. A költők hangvételükben, társadalomképükben, formakultúrájukban rendkívül különbözőek, s tán csak abban a becületben osztoznak egymással, amellyel ületlehetőségeiket, eszméiket és indulataikat kimondani kívánják.

Csordás Gábor a „műves gondolat” jegyében ír, jól megszerkesztett kötete az indulás botladozásait odahagyó, mely verskultúráról tanúskodó szerzőre vallanak. Az első kötet, a *Kozmosz-könyvek* sorozatában megjelent *a nevelő nevelése* verseit meg kell becsülnünk! Amikor költészetünket elárasztja egyfajta műfaj-koiné, a prózai beszédként induló s a hangvételhez vissza-visszahulló szabadverszöveg (fiatal modern líránk e könnyen gyártható vers communje) — ő műfajokban gondolkodik, verseit a műfaj megkövetelte jegyek irányítják. Ezek határozzák meg versbeszédét, a hangütést, a tónust. Ír rímes-hangsúlyos, dalszerű verset, de igyekszik mind messzebb kerülni a népies daltól. (Ezért használja oly sűrűn az asszonáncot és a bonyolultabb keresztímet). Bemutatkozik egy kevésbé sikerült szonettel is (Reggel). Kedveli a négyes, négy és feles, ötödféles jambust és a blankverst — ez utóbbi tán legkarakterisztikusabb sorfajtája. Másutt — nem e kötetben — megpróbálkozott az évtizede újból elharapódzott, divathatású haikuval, de van önálló műfajeleménye is: felújítja a középkori francia limlomot, a fatrast. Itt igazán otthon van. Már Babits megfigyelte (*Magyar ritmus*, 1923), hogy a magyar jambus fokozatos fellazítása a szabadvershez vezet. Megtalálhatjuk Csordás blankversei mellett is. A műfajokat sajátos hangnemmel telíti-tágítja: drámai jambusokban írt poémái epikus jellegzetességeket is hordoznak, s elhírvák a költői én többféle vetületének, modalitásának terhére. Így az iróniát, a keserűséget, az elégikus hangnemet, a patetikusát.

A kötet egészéből — hogy a Csordás Gáborra is nagy hatást tevő József Attila kifejezésével éljek — az „osztálytalan intellektuel” jellegzetes és sokszor nem túl érdekes konfliktusai rajzolódni ki. Küzd a költő az általános fogalmak (ideák), és a való ellentétével. Így hagyja cserben őt a „nép” ingerlően szép fogalma is: „se a szemetes, se a kéményseprő, / se a postás nem hasonlít a népre”. Ugyanez egyik legjobb kompozíciójában, a *Rousseau Park Rezervátum* címűben: „És Rousseau szól hozzám az élők árnyait mutatod, / mint-hogy egyenként mind idegen néked a szeretett nép”. Érthető, hogy a költő nem bízik a vers társadalmi hatékonyságában sem: „A vers így készül: szöszmötölve, / mert nem tudni mívégre készül”. Küzd a személyes életlehetőségek valóban szűk

köre, lehetetlen leszűkülése ellen. Sorolja: albérlés, betonlakás, házasságkötés, gyerek-remény, robot, hétvégi megváltás, szegényszagú éjszakai várótermek, csukott kapuk, félelem táplálta bizalmatlanság körülötte . . . A látélet éles kontúrú. Csordás Gábor kritikus látásmódját tisztelem, csak úgy, mint poétikai erőit. Ám a dolgok, a jelenségek értékelési, „bemérési” pontjával nem értek egyet. Csordás Gábor az érvényes cselekvés, a történelmi tett megvalósulását a 60-as évek második felének forradalmi mozgalmában látja: verseiben minduntalan föltűnik Rudi Dutschko, Angela Davis, Victor Jara, Che Guevara neve, s a párizsi diákmozgalmak leverését követő trauma („utca nem beszélünk, / zárjuk a kertkaput, / vesénket leverték, / a párizsi zsaruk” — *Nemzedék*). Nem tudom, érvényes mérce-e az elmúlt több mint egy évtized történelmi szituációja? De nagyobb baj az, hogy mindez Csordás Gábornál mítosszá válik, s e mítoszban „ki egyszer felmagasztosult mindnek jövője már a múlt”. Hiába a pontos sormetszet, hiába a tiszta jambusok, Csordás Gábor indokolt indulatokat megszólaltató szép sorai ilyenkor hamisan csengenek. De tehetsége a forradalmi romantika ideológiai mankói nélkül is elvezethetik őt maradandó művekhez.

Szervác József maga is azoknak az életét éli, „kiket a történelem elpazarol”. A *Szavak hazáig* kötet első ciklusa jelzi, hogy pontosságra törekszik a szerző: két általánosabb érvényű vers után (Megérkezés, Siratóének) — az első kötetek szokásos gyakorlata alapján — a személyiség adott, konkrét gyökereit járja végig: az őseket, „a megutált kölyökkor” tájait, a felnőtté válást, asszonyt, szerelmet, munkát. A második ciklus az egyedüllétnek, a bezáródásnak szentelt, alapmotívuma a magány. A *Közzé legyen* gyűjteménye barátoké, választott költőelődöké, s az utolsó egy kísérlet az előbbieik szintézisére. A kötet egésze pedig híradást küld a munkásvonatról, gépről, gyárról, kocsmáról, Csepelről. A szerző szándéka szerint pontosan, póztalanul, még ha e szándékot nem is fedi a megvalósulás. Gazdag eletanyag az övé, nemcsak egy kötethez elegendő. De már ott elszegényedik ez a gazdagság, ahol a vers nyelve túl általánossá válik. Ha adott műfajban ír, „megemelkedik” a versnyelv, a szerző látható módon „irodalmiasra veszi” a szöveget. Szervác Józsefet a kimondhatóság kérdése izgatja; a lírai én ritkán játékos, ritkán ironikus verseiben, s a megszólalás, a kimondás igénye eltávolítja őt a tragikus modalitástól is. Ennek megfelelően eluralkodik költeményeiben a retorika: szerkesztési elvű, tartóoszloppá válik, ennek minden veszélyével együtt. A *Siratóének* („siratom őket is, mint ahogyan / siratom mindazokat, akik / természetes halállal halnak és / természetes halállal élnek, kik csak élnek”, mintha Ady Endre retorikus prózájára, a *Magyar Pimodan* befejezésére játszana rá („*Siratom őket, testvéreimet, kik voltak, élnek, s eljövendő ki s kik a Pimodan-hotelbe jutnak. Még több sirással siratom azokat, akiknek még ez sem fog megmaradni, s meghalnak, vagy megbo-*

londulnak szárazon”). Ez a retorikus ismétlésforma tartja össze az *Ítélet* című verset is, ám messze nem üresjárat a sorismétlés a *Vissza a poharakhoz* refrénszerű újramondásaiban. A viszonylag egyhangú dikció a versformák, verstípusok viszonylag szűk skálájával párosul. Figyelemre méltó Szervác József vonzódása a heterometrikus versekhez: a formaváltások itt rákényszerítik őt az igényesebb kompozíciók kimunkálására (Levél a szülőföldre, Közzé legyen). E verseken kívül a legnagyobb ígéretet a kötetzáró *Mír szinte múlt időben* című poéma jelenti: látszólag stilizálatlan, s a kötet előző verseihez képest „nyers” vallomás, emlékezés, kimondás, amelyben az említett túláltalánosítás nélkül szerveződnek egygyé a korábban önálló motívumok, a szeretők, Lágymányos, a napi robot, a kocsmák, a gyerekek, albérlés, a munkaséletpforma meghatározó koordinátái. Szervác József itt élhet a szabadabb komponálás lehetőségével, nem kell rövidre zárt, „előírással” szerkesztet kimódolnia. Elengedi a forma kötelét a meredély fölött, s ezzel együtt nyelve is megszabadul sok teherterheléstől (bár néhol magmaradnak az „el innen hát barátim”-féle zavaró modorosságok). Ezért cserébe azzal fizet, hogy a retorika összetartó ereje mellett mesterkelt alliterációmotívumokat ír („vicsorgok bor borong bár/ bér bura rátok áldom ezt a karácsony estét”), vagy a vers utolsó részében az ima ősi és receptszerű kérdő-felszólító gesztusával képes csak zárni. Szervác Józsefnek minden lehetősége megvan arra, hogy a későbbiekben ne csak a valódi, hanem az igaz üzeneteket küldje a munkásnegyedekbe kiköltözött és III—IV. osztályúvá nyilvánított magyar Pimodánból. Kötetét a *Magvető Könyvkiadó* jelentette meg.

Balogh Attila a társadalmi hierarchia és az emberi élet bugyrairól ír, a *Lenditem lábamat* című gyűjteménye a szenvedés kötet. Kettős teherterhelést, kettős kirekesztettséget él meg nap mint nap a költő. Az elsőre a cím utal, a bénító betegségre (Heine—Mecin-kór), a második a szűkebb, (vagy tágabb?) közösség, a cigányok sorsa. A kötet középpontjába így kerül be a *Szenvedés* és a számozott versek végén álló NUMERO XXXIII. jelzi, hogy a *Megváltás* gondolköré is. Azt hiszem, nem tévedek, ha a kötet 33 versében a 33 éves korában megfeszített Krisztus képzetkörére való utalást látok, utalást a szenvedéstörténetre, a megváltó halálra, a feltámasztásra. Hogyan tehető értelmessé a szenvedés? Mit válthat meg általa Balogh Attila? A passió kikhez közelít, kiktől választ el? Mennyi az értéke a fájdalomnak? E rettentően súlyos kérdések a kötetben persze nem metafizikus módon fogalmazódnak meg, hanem a konkrét sérelmek síkján. S az elesettek, a „nyomorból felocsúdó szegények” világának micsoda élményeit emeli versbe a szerző!

Amikor az egészséges emberek köréből száműzött ember szól rajta keresztül, amikor a szeretet hiánya, a nő hiánya szól belőle, a férfi követelése, amikor az állami gondozott gyerekekkel, a cigányputrik

lakoival szól! Versbeszédét az indulat fűti. Prózaversei többnyire valamilyen beszéd-szituációból indulnak ki („Uraim . . .” NUMERO I. „Részeg voltál . . .” NUMERO VI., „Jaj anyám . . .” NUMERO VII. stb.), ami egyszerre jelent hangütést, egyszerre keretet, formát ad és megkönnyíti a folytatást. Burjánzóan gazdag nyelv az övé, verseiben egymást szülik a képek. képhalmazok az erőteljes, felütéses verszárásokig. A hangnem tág spektrumú: a József Attila Szabad ötletek jegyzék . . . öntépő, faggató, apró mozaikokat egybe-
rántó irásának hatásától az izmusok deklarációnak harsány hangjáig terjed. Két nagy tehertétele mégis van e költeményeknek. Az egyik a lírai én teljes tisztázatlansága, amely minduntalan pózokhoz vezet. A „Költő nem vagyok, / csak a harangok nyelvén kiabálok” kijelentésétől a „Bocsássatok meg nekem, / hogy tehetséges vagyok” modorságán át a „két munkón könyöklő isten” mindenhatóságáig. A lírai én ilyen helyzetváltozásai eleve megbontják a kötet tervezett egységét. De nagyobb tehertételt jelent ennél a kötetkompozíció megoldatlansága. A versek jellege még megengedi, hogy az egyes művek kompozíciója laza legyen, hogy csak a fentebb leírt jellemzők szervezzék a verset. Am a 33-as szám szimbolikus, utaló kerete önmagában kevés, vele és általa egységes kompozícióvá kellene válnia a verseknek. Nem értem, hogy az általános számszimbolikus szerkezet utolsó verse miért épp a Nagy Lászlónak szentelt? A verssorrend és a NUMERO XXXIII. között semmiféle kapcsolat nincs. Ugyanígy csak töredékek sorozata, lazán egymás mellé került versek egymásutánja alkotja a kötet egészét. kompozíciós vonatkozató utalások hálózata nélkül. Egy újabb kötet már a forma és a kompozíció megtanulására fogja kötelezni Balogh Attilát. Első verseskötetét a Szépirodalmi Könyvkiadó adta ki.

Utaltam arra, hogy a bemutatott három költő világa, versépítkezése és kötetük esztétikai minősége mennyire különböző. Ezért óvakodok a gyors általánosítástól. A pontosabb ítéletek megalkotása amúgy is már az olvasó dolga, az ígéretek beváltása pedig a költőké.

Szigeti Csaba

Zalán Tibor:

Földfogyatkozás

Ha véletlenül saját olvasata nem is, Zalán Tibor *Földfogyatkozás* című kötetének eddigi sajtóvisszhangja megerősítheti az olvasót — ha egy buta fanyalgást nem vesz figyelembe! — az utóbbi évek egyik legegységesebb szerkezetű (ívű) elvű könyvét ismerhette meg. Ez az érdeklődésünkre méltó új költő korai műveinek válogatott s ezáltal szükségszerűen csonka verseskötete gyors, és napjainkban ritka népszerűsége tette szert.

Zalán költészettani, esztétikai, ideológiai-politikai bukdácsolások, prózaversek, mimezislétek, az egy-két tehetségre mutató verstöredék, verssor, vagy önállósulni kész alkotói módszerek lehetőségének felvillantása helyett, saját, jelentős esztétikai hozadékkal is rendelkező versvilágot teremtett, s ezzel lépett a szélesebb nyilvánosság elé. E tény jelentőségét növeli, hogy konvencióinkat (társadalmi szükségleteinket?), amely megtűri az első (második, harmadik . . . , sokadik) kötetek ziláltságát, elegánsan nem veszi figyelembe. Ugyanakkor könyvének tünekeny előnye, hogy sikerült megcsonkolt „életművét” úgy egységre állítani, hogy az öt folyóiratokból, napilapokból nem ismerő olvasóra a kötetegész (már-már kikezdehetetlen) valósága súlyosan és kötelezően nehezedik. Emiatt elkövetkező (megírt második és harmadik) kötetek és az első között olyan szakadék tátong, amely az olvasóban a folytonosság érzetét fogja megkérdőjelezni.

E sebtében felvetődő gondok után már nem lehet feladatunk e kötetben megjelent versek lényegi elemeinek kiemelése, a meglévő tendenciák fölvezetése, vagy felerősítése, a költő valóságunkról alkotott képének tükrözése. Tanúi lehettünk az elmúlt hét évben az irodalmi folyóiratokban, lapokban, antológiákban folyamatosan megjelenő Zalán költővé érésének, eszközei és céljai módosulásainak, pontosulásainak, amelynek kezdetét hivatott a *Földfogyatkozás* bemutatni. S tanúi vagyunk annak a folyamatnak is, amelyben tetten érhető: a *Földfogyatkozás*, (mint kiadvány!) tudathasadásos irodalompolitikánk, könyvkiadásunk egyik ideghoronzató és riasztó mintapéldája.

A kötetben helyet kapott írások egy tizenhat-huszonnégy éves ember munkái, amelyek első változatait szinte egytől egyig ismerhetjük a folyóiratokból. A ciklusokat rendező alkotói értelem bizonyára nem véletlenül kényszerült arra, hogy az eredetileg összefüggő versek erős motívumkötelékeit fellazítsa, s átrendezésekkel e versektől néhol idegen — mert a költő újabb állapotát tükröző — összekötéseket, jelentésmódosulásokat hozzon létre. A kényszerített szerkesztési szándék eredménye, hogy néhány szép korai írás kinaradt, néhány kevésbé sikerült bekerült a könyvbe, de ez rávilágol arra az analitikus munkára is, amely alkotónkra újabban jellemzővé válik.

Azokat a verseket is ismerhetjük, amelyek a könyvbe terjedelmi okok miatt nem kerülhettek be, bár ezek hiányában nem nyerhetünk bepillantást abba a dinamikába, amely e költészetre jellemző. Zalán Tibor — ha nem tévedünk — már négy/három éve, ha eredetében nem is más, de kifejlésében a korábnál jóval körülhatároltabb, biztosabb, pontosabb és fontosabb világot teremtett, mint amilyen a *Földfogyatkozás* verseiből kimutatható. Képi, asszociatív világa konzekvens fogalmisággal telítődött, s forma nyelvi kísérletei határozott önállóságot mutatnak a kortárs magyar nyelvű költészetben.

Mondhatnánk ezt elégséges feltételként könyvismertetésünk /recenzálásunk szublimálása miatt, de sorjázson még néhány indok. Zalán Tibornak sikerült nemzedékét olyan vitába sodornia, melynek végeredménye egy tudatosult és megfogalmazott nemzedéki helyzet lehet, s amelyhez hasonló szándék több mint tíz évvel ezelőtt volt jelen művészeti életünkben.

(Lásd: *Arctalan nemzedék* című, *Életünkben* megjelent esszéje, amely szükségképpen indukálta az év folyamán lezajlott És-vitát, valamint az új költők /művészek helyzetéről folytatott nyári balatonszemesi tanácskozást).

Zalán megjelent tanulmányaiban, kritikáiban a hatvanas-hetvenes években feltörő költők, írók közül azokat próbálta megközelíteni, akikkel kritikai gyakorlatunk nem tudott megmérkőzni, s így elhallgatott, vagy torzként értelmezett. Az új nemzedék e művészek eredményeit nem kerülheti meg, s mert egyelőre a nemzedékből még nem termelődött ki a saját ideológus, Zalán néhány sürgető részfeladat megoldására tett kísérletet.

Szépirozai munkásságában is olyan tárgymegközelítési módszereket használ fel, amelyek hagyománytalannak tűnnek, illetve századelőnk óta folytathatatlanak látszottak irodalmunkban (pl. a *Mozgó Világban* megjelent *Blue Dolphin* című novellája).

Természetes, hogy a sokirányú érdeklődés és irodalmi gyakorlat nyomot hagy költői munkáin is. Költészetében korán megjelent a szintézis igénye; különössége, hogy az analitikus eljárások megtartásával egyidejűleg. A társművészetek gyakorlatának (festészet, zene!) tudatosított következménye, hogy írásaiban a klasszikus értelemben kezelt forma metaforikus tartalommal jelenik meg. Az *Ének a napon felejtett hirtalóért* (*Mozgó Világ*, 1979. február) című monstre versében már e szintetikus összefogás tapasztalható, és epikus vonások is jelen vannak a részletekben. Ha e verssel egyidőben, azonos helyzetben készült, és a *Földfogyatkozás*ban is helyet kapó alkotások együtt jelentek volna meg, az olvasó lehetőséget kaphatott volna arra, hogy költészete változásának indokait kitapinthatja (Fehér zászlo alatt, A férfi indulása, Szeliden, irdalmatlanul, A Kormos fekhelyei, Triptichon), hiszen ez az az írás, amely központi szerepet tölt be a *Megfigyelések és szabad leírások a visszavonulás diszletei között* (Életünk, Alföld, Palocföld, Népszabadság, Népszava, Magyar Nemzet stb.), a *Kísérletek Siva háta mögött* (párizsi Magyar Műhely), és az *Ének Pohárért* című kötet(?)-ciklus (?) költemények felé.

Ez utóbbi három hosszú vers (jobb híján használjuk ezt a kifejezést) közül a *Megfigyelések* . . . versdarabjai hűen példázák azt a változást, azt a felismert társadalmilag megjelent szükségszerűséget, amelynek végeredménye a versszöveg eredetének, alkotásának, szerepének módosulása. A forma és a tartalom együttes extenziója lehetővé tette Zalán számára, hogy olyan bonyolult, csak versfolyama-